

№ 17 (418)
Май 2012 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Рэгіён: старая Вілейка на фота –** стар. 2
- **Мой род: браты Чайкоўскія –** стар. 3
- **Фэст экскурсаводаў: вынікі –** стар. 4
- **Асоба ў краязнаўстве: руплівец С. Панізьнік –** стар. 5

Ветэран Фёдар **КАРАЛЬКОУ** з жонкай Масцішча Глушкага раёна

Ірына **КАСЯНКОВА**

Хачу ўспомніць імя

Я даўно тут забіты ляжу,
У пакутах душа мая.
Я не дыхаю і не гляджу.
Хачу ўспомніць сваё імя.

Помню матухны постаць адну.
Ўся сагнутая, плечы дрыжаць.
Выпраўляе мяне на вайну.
Толькі плача, а хоча крычаць.

Помню я скрозь пажарышчаў
Сонца, быццам жыцця прамень.
Цяжка так паміраць маладым,
Калі зноў нараджаецца дзень!

Ўспамінаю апошні наш бой
І рамонкі... ў пунсвай крыві.
З нас ніхто не вярнуўся дамоў.
Ну а ты, мой нашчадак, жыві!

Я хачу, каб маё імя
Ты ў зорак, у ветра спытаў,
Каб у міры жыла зямля
І каб я ў ёй спакойна спаў.

На тым тыдні...

✓ **18 красавіка** ў галерэі «ЛаСандр-арт» адбылося адкрыццё выстаўкі Івана Дмухайлы «**Одвічна краса**», што праходзіць да 12 мая. Мастак родам з Украіны, але, жывучы ў Беларусі, ніколі не губляў сувязі з радзімай, размаўляў і пісаў вершы на ўкраінскай мове. Вобразныя параўнанні, лірычна прыўзняты настрой надавалі асаблівы каларыт яго мове, напаялі нацыянальным зместам. Тым самым Дмухайла зберагаў свой духоўны настрой, неабходны для творчасці і абарняў яго ад знешніх раздражняльнікаў. Якраз таму яго працы дыхаюць непасрэдным пачуццём таемнасці адлюстраванага моманту ў жыцці прыроды ў стане арганічнага зліцця з ёю.

Пейзажы, напісаныя ў стрыманай вохрыста-срэбнай гаме з рэдкімі сполахамі бірузовых адценняў, сталі візітоўкай І. Дмухайлы і занялі ганаровае месца ў зборах Нацыянальнага мастацкага музея Беларусі, музея сучаснага мастацтва і абласных музеяў Беларусі, Украіны, многіх прыватных калекцыяў у розных краінах.

✓ **25 красавіка** ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры адбылося адкрыццё літаратурна-мастацкай выстаўкі «**Апякункі паэтычных нябёсаў**». Выстаўка аб'яднала выбітных прадстаўніцаў беларускай літаратуры другой паловы ХХ ст.: Еўдакію Лось, Дануту Бічэль, Веру Вярбу, Ніну Мацяш, Таісу Бондар, Валянціну Коўтун, Раісу Баравікову, Яўгенію Янішчыц, Галіну Каржанеўскую. У экспазіцыі можна пабачыць рэчы з фондаў музея і з асабістых калекцыяў пісьменнікаў, іх сваякоў і сяброў. Большасць матэрыялаў выстаўляюцца ўпершыню.

✓ **26 і 27 красавіка** ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі прайшоў **Фэстываль турэцкай культуры**. Грамадскае аб'яднанне «Диалог Евразия» сумесна з дзяржаўнай установай «Нацыянальная бібліятэка Беларусі» пры падтрымцы Пасольства Рэспублікі Турцыя ў Рэспубліцы Беларусь, Інстытута «Юнус Эрме» (г. Анкара, Турцыя) і Адміністрацыі раёна Енімахалле (г. Анкара, Турцыя) арганізавалі мерапрыемства, прымеркаванае да 20-годдзя дыпламатычных

адносінаў паміж Рэспублікай Беларусь і Рэспублікай Турцыя.

У апошні дзень наведнікі змаглі прыняць удзел у майстар-класе мастацтва Эбру і паглядзець народныя турэцкія танцы.

✓ **26 красавіка** ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адбылася культурна-асветніцкая акцыя «**Асоба. Кніга. Час**», прысвечаная Сусветнаму дню кнігі і аўтарскага права, які ініцыятывы ЮНЕСКА адзначаецца 23 красавіка з 1996 года.

У мерапрыемстве прынялі ўдзел прадстаўнікі Нацыя-

нальнага сходу Рэспублікі Беларусь, ЮНЕСКА, Нацыянальнага цэнтра заканадаўства і прававых даследаванняў, спецыялісты бібліятэк, іншых устаноў культуры і адукацыі нашай краіны.

Свой выступ Дзяржаўны ансамбль «Песняры» і кампазітар А. Молчан прысвяцілі выбітнаму класіку нацыянальнай літаратуры, паэту, публіцысту, перакладчыку Янку Купалу. Ансамбль выканаў цыкл песень на вершы паэта.

✓ **27 красавіка** ў Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры адбылася **вечарына памяці лаўрэата Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова Валянціны Коўтун «Свяча любові»**, прысвечаны яе жыццю і творчасці.

Гледачам быў прапанаваны мнааспектакль, пастаўлены па творах Валянціны Коўтун са зборніка вершаў «Свяча любові» і рамана «Крыж міласэрнасці», у выкананні пісьменніцы, паэтэсы, артысткі Веры Буланды. Гэты зборнік вершаў быў абраны невяпадкова: кожная з трох яго частак адлюстроўвае знакавыя вехі жыцця і творчасці паэтэсы.

✓ **27 красавіка** Літаратурны музей Максіма Багдановіча сумесна з Беларускім дзяр-

жаўным тэхналагічным універсітэтам зладзілі юбілейны вечар «**Адам Багдановіч. Шлях да неўміручасці**», прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння Адама Ягоравіча Багдановіча, вядомага навукоўца, этнографа, мемауарыста, бацькі класіка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча.

Пра шматграннасць асобы Адама Ягоравіча распавялі госці вечара: укладальнік кнігі Адама Багдановіча «Я всю жыць стреміўся к свету» Аляксандр Вашчанка, даследчык, кандыдат філалагічных навук Мікола Трус, дырэктар Літаратурнага музея Максіма Багдановіча Таццяна Шэляговіч, рэжысёр фільма «Зорны шлях» Андрэй Леўчык, сваячка і захавальніца памяці роду Багдановічаў Вольга Дашкоўская.

✓ **28 красавіка** ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь адбылося адкрыццё выстаўкі «**Песняры Зямлі беларускай**», прысвечанай 130-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа. На выстаўцы прадстаўлены два жывапісныя партрэты песняроў беларускай літаратуры, выкананыя народным мастаком Беларусі і СССР М. Савіцкім.

Выявы і панарамы старой Вілейкі

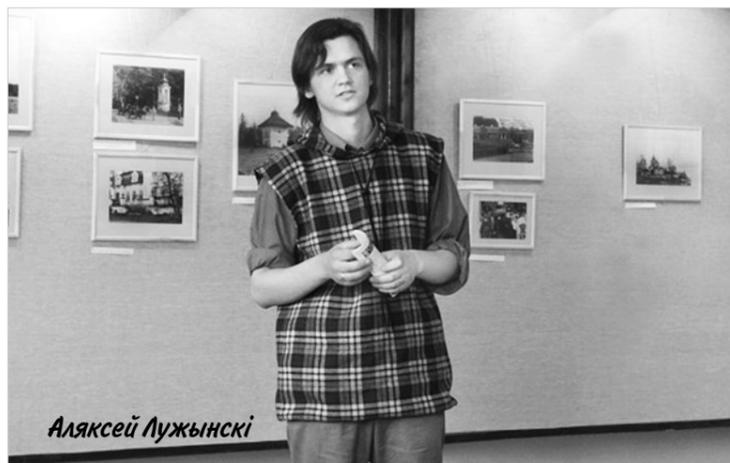
28 красавіка ў выставачнай зале імя Сільвановіч, што ў Вілейцы, адбылося адкрыццё выстаўкі старых фотаздымкаў «Вілейшчына: падарожжа ў мінулае», якая ахоплівае перыяд ад канца XIX стагоддзя да першых дзесяцігоддзяў XX. Арганізатарамі выступілі сябры ГА «Добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры». Здымкі прадставілі краязнаўцы, Вілейскі краязнаўчы музей, альковіцкі ксёндз Анатоль.

Імпрэза прайшла пад музычнае суправаджэнне вілейскага дударя Алеся Бакіноўскага. Уступнае слова пра выстаўку браў дырэктар Вілейскага краязнаўчага музея Сяргей Ганчар, а Алексей Лужынскі, сябра вілейскага суполкі таварыства аховы помнікаў, распавёў пра дзейнасць арганізацыі і збор старых фотаздымкаў, прадстаўленых у экспазіцыі. Ён адзначыў, што ў краязнаўцаў (і не толькі) ёсць шмат цікавых, каштоўных для культуры і гісторыі рэчаў, але пакуль, знаходзячыся ў прыватных архівах, яны «не працуюць». Таму варта і трэба дзяліцца ведамі, здымкамі і іншымі знаходкамі ў фармаце падобных выставак, каб гараджане маглі пазнаёміцца з імі і папоўніць веды пра тую зямлю, на якой жывуць, маглі быць больш цікавымі і беражлівымі да сваёй спадчыны.

Таксама музею ад суполкі таварыства аховы помнікаў былі перададзены тканыны і вышываныя рэчы, атрыманыя ад вяскоўцаў пад час леташняй краязнаўчай экспедыцыі.

Для наведнікаў была праведзена цікавая экскурсія:

напачатку Дзяніс Канецкі, старшыня вілейскага суполкі таварыства аховы помнікаў, распавёў пра здымкі, даслаўныя спадкаемцай Валовічаў, якія калісьці валодаў Ганутай (Ручыцай), ксёндз Анатоль Парахневіч з Альковічаў распавёў пра здымкі са сваёй калекцыі, пазнаёміў глядачоў з родам Багдановічаў, якія валодаў Стайкамі, з жыццём і лёсам шляхты тых мясцінаў у

Аляксей Лужынскі

пачатку XX стагоддзя. На многіх фатаграфіях адлюстраваныя панскія сядзібы, цяпер, як і паўсюль, разбураныя. Таксама на час выстаўкі ксёндз Анатоль пазычыў сапраўдны случкі пояс.

Пра здымкі, на якіх захаваліся выявы помнікаў у гонар паўстанцаў 1863 года (у наступным годзе будзе юбілей – 150 гадоў) з Куранца, Іллі і Бладыкаў, распавёў Аляксей Лужынскі.

З фатаграфіямі фондаў краязнаўчага музея і калекцыі Яўгена Петрыкевіча пазнаёміў Сяргей Ганчар. На іх шмат выяваў і панарам Вілейкі першай паловы XX стагоддзя.

Цікавым домам, напрыклад, з'яўляецца самы стары жылы будынак горада па вуліцы Савецкай (за ваенкаматам), які быў узведзены ў 1910 годзе і меў своеасаблівы лёс, але пра гэта можна даведацца толькі ад супрацоўнікаў музея, наведаўшы выстаўку.

Трэба заўважыць, што на працягу месяца экспазіцыя будзе абнаўляцца – папоўніцца новымі фотаздымкамі.

Варта сказаць, што большасць з іх з'яўляюцца ўнікальнымі і нідзе дагэтуль не выстаўляліся.

Выстаўка будзе працаваць да 27 мая. У гэты ж дзень адбудзецца і ўрачыстае закрыццё, на якім, акрамя наведвання выстаўкі, можна будзе паслухаць лекцыю па гісторыі і зборы нематэрыяльных помнікаў культуры ад запрошаных экспертаў, прадстаўнікоў Студэнцкага этнаграфічнага таварыства Ю. Бондар і А. Глушко.

Паводле інфармацыі арганізатараў Фотаздымак узяты з сайта www.vialejka.org

Нам пра нас

Матэрыялы з газеты я выкарыстоўваю ў краязнаўчай працы на ўроках і ў пазакласнай працы. Больш, праўда, у пазакласнай.

Люблю свой край, гісторыю. А ў газеце можна знайсці цікавыя факты, нават малавядомыя, з гісторыі нашай Беларусі. Сама гісторыя. Разам з маімі навучэнцамі знялі два відэафільмы пра Вілейшчыну і Маладзечанскі край. Гісторыя Беларусі тоіць у сабе яшчэ шмат цікавостак, а ваша газета адкрывае некаторыя з іх. Мне падабаюцца розныя матэрыялы (прынамсі, рубрыка «Малая краязнаўчая энцыклапедыя», распаведы пра краязнаўцаў). Адна заўвага – хацелася б, каб вы больш разрэкламавалі сваё выданне, можа, праз іншыя газеты і часопісы. Я размаўляю са знаёмымі, і не ўсе ведаюць пра вашу газету, у асноўным яе выпісваюць бібліятэкі (дарэчы, я параіла ім вашу газету, і думаю, чытачоў будзе больш).

А яшчэ мяркую, што трэба больш расказаць пра сучаснікаў, якія заслугоўваюць увагі. Напрыклад, пра вядомых землякоў, герояў нашых дзён. Можа, не герояў, але адданных справе людзей. Так, у Абадоўцах Вілейскага раёна жыве Канстанцін Пятровіч Навойчык. Ён пенсіянер, звычайны просты жыхар. А летась, нягледзячы на сталы ўзрост, адзін, без чыёй-небудзь дапамогі адрамантаваў капліцу Багдановічаў. Прычым лазіў на вышыню такую, што мне самой было б страшна. А самае цікавае, што грошы на фарбу і іншае адкладваў са сваёй пенсіі на працягу года. Эканоміў і зрабіў тое, што павінен быў зрабіць сельскі Савет ці саўгас, або хтосьці так. Некаторыя яго не разумеюць, а ён робіць. Паважаю такіх адданных людзей. А за газету шчыры дзякуі! І яшчэ. Вы не думалі над тым, каб яе прадаваць у кіёсках? Усяго добрага вашаму калектыву!

Паважаю і схіляюся перад тымі, хто не шкадуе вольнага часу і сілы, каб займацца такой важнай і патрэбнай справай, як краязнаўства. Жадаю вам поспехаў! Не губляйце ніколі надзеі!

З павагай –

Наталля СЯНЬКО,
выкладчык Маладзечанскага
дзяржаўнага прафесійна-тэхнічнага каледжа

Талака ў Зембіне

21 красавіка ў гонар Міжнароднага дня аховы помнікаў і гістарычных мясцінаў і ў межах агульнанацыянальнай кампаніі «Будзьма беларусамі» адбылася талака, арганізаваная Беларускай добраахвотнай таварыствам аховы помнікаў гісторыі і культуры. Спачатку арганізацыя валанцёрскай працы па добраўпарадкаванні руінаў былога дамініканскага касцёла ў вёсцы Зембін Барысаўскага раёна і тэрыторыі старадаўніх каталіцкіх могілак, якія прымыкаюць да храма, праходзіла сумеснымі намаганнямі таварыства і Барысаўскага райвыканкама.

Але зараз выканкам і сельсавет нам варта выключыць са свайго спіска. І вось з якой прычыны.

Сумесная арганізацыйная праца пачалася амаль месяц таму, калі наша грамадскае аб'яднанне звярнулася ў райвыканкам з шэрагам прапановаў, якія б дазволілі правесці комплекс мерапрыемстваў для прадукцыйнага даляйшага разбурэння ўнікальнага помніка архітэктуры – апошняга, узведзенага на беларускай зямлі, а магчыма, і ў Еўропе, будынка ў стылі барока, своеасаблівага клічніка гэтай вялікай мастацкай эпохі.

Быццам бы паразуменне было знойдзенае. І пачалася падрыхтоўка да талакі, дзе выканкам абяцаў удзельнікам валанцёрскай працы дапамагчы элементарным інвентаром (пара лямоў, рыдлёвак, грабляў і г.д.), бо збіраліся мы ў першую чаргу парадкаваць могілкі і падымаць паваленыя надмагіллі, каб у перспектыве прыступіць да інвентарызацыі цвінтара.

Старшыня мясцовага сельскага Савета па нашай просьбе заказала ў белкаапсаюзаўскай кавярні патрэбную колькасць порцыяў гарачых абедаў на гэты дзень (а планавалі мы працаваць брыгадай у 20 чалавек), былі зробленыя не тое, што апошнія тэлефанаванні, нават за чатыры дні да мерапрыемства мы наведвалі і сельскі Савет, і раённы аддзел культуры, каб узгадніць ужо жонку дробязь.

І вось субота 21-га красавіка, у пачатку 10-й гадзіны пад'язджаем мы пад касцёл. І што мы бачым... Інвентаром нас ніхто не забяспечыў, у мясцовую кавярню ад выканкама паступіла вусная каманда нас не карміць, а за намі і нашай працай (усё ж такі мы

папрацавалі добра, бо здабылі амаль адразу патрэбныя інструменты ў мясцовых жыхароў) назіралі чатыры мужчыны, на якіх араць, у прынцыпе, можна. Яны з усіх бакоў сфатаграфавалі нас. Усё як след. Для справядзачы.

Нас такім стаўленнем ад помніка не адсунеш. Бо касцёлам трэба апекавацца, бо касцёл да «ручкі» дайшоў. Мабыць, і хочучы яго без шуму і пылу са свету звесці. Няма помніка – няма праблемы. Таму, нягледзячы ні на што, нашымі валанцёрамі былі ўпарадкаваныя могілкі побач з касцёлам, пастаўлена звыш дваццаці паваленых надмагільных камянёў, зробленыя абмеры каструкцыяў касцёла.

Так нягледзячы на «дапамогу» мясцовага выканкама была зробленая сапраўды вялікая праца. А скончылася яна сяброўскай вячэрай на падворку нашых агульных сяброў з суседняй вёскі і канцэртам Змітра Бартошка. Ды яшчэ напрыканцы мы наведвалі старажытныя зембінскія лўрэйскія могілкі.

Ну, а зараз час падводзіць вынікі. Першы вынік – ужо распрацаваная прапанова па наданні статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці будынку былой міквы. Другі вынік – гэта разуме, што лёс помнікаў для некаторых чыноўнікаў Барысаўскага раёна аб'якавы. Трэці вынік – усведамленне цяжкай працы на перспектыву, бо кідаць унікальны помнік на волю лёсу мы не збіраемся.

А на заканчэнне хочацца ўзгадаць, што ёсць такая газета «Культура», і праце там такі журналіст Ілля Свірын. Недзе месяцы паўтары-два таму ў сваёй публікацыі, прысвечанай помнікам Барысаўшчыны, ён вельмі негатыўна адгукнуўся аб працы спецыялістаў таварыства па гістарычным цэнтры Мінска і прапанаваў усе сілы накіраваць на Зембінскі касцёл, на яго выраставанне, бо нават выканкам і сельсавет, паводле яго версіі, проста пакутуюць без нашай дапамогі.

Спадар Свірын! Ці хопіць у Вас духу напісаць зараз, як мясцовае чынавенства сустракае гэтую дапамогу, ці жадае яно яе? На адным канкрэтным выпадку. З адным асобна ўзятым помнікам.

Антон АСТАПОВІЧ

Вайна ў лёсе людзей

Шчаслівая

У невядомым нікому жыцці заўсёды тоіца шкадаванне. Напэўна, яно ёсць у кожным дні. Раней я лічыла: «Тое, што не атрымалася сёння, можа атрымацца заўтра. І зробленую памылку яшчэ не позна выправіць». Але не заўсёды. Бо чалавека з таго свету ўжо не вернеш, каб пачуць з яго вуснаў цікавыя гісторыі, мудрыя словы і ўспаміны. Вось і атрымліваецца невядомае нікому жыццё... Яно нібы пражытае толькі дзеля сябе.

Распавядаць пра вайну мая бабуля, Вера Кірылаўна Панкавец, не любіла. Быццам ваеннае ліхалецце абышло яе бокам. Не асмаліла душу, не прычыніла гора. А было ўсё... Я шчыра шкадую, што так і не паспела дазнацца аб усіх выпрабаваннях Вялікай Айчыннай вайны, якія выпалі на кожныя плечы дзяўчынкі Веры. Але ж ёсць гісторыя, якая мяне асабліва ўразаіла.

Лета 1943-га было надзвычай халоднае. Часта ішлі дажджы, не кожны дзень сонца прабівалася скрозь хмары. Цяпла зямлі не хапала, як і не ставала яго людзям, што адчайна змагаліся за жыццё ў акапах.

У вёску Чырвоная Гара Барысаўскага раёна прыйшло паведамленне для пятнаццацігадовай Веры: «Неадкладна з'явіцца ў сельскі Савет!» «Што здарылася? Чаму неадкладна?» – хвалявалася яна. Але хочаш ці не хочаш, а мусіш. Уззяла некалькі ільняных сукенкаў, хлеба ў дарогу і, завязаўшы ваўняную хустку, пайшла з неспакойным сэрцам, з бліжэйшым прадчуваннем. І нездарма. Ужо на месцы Вера ўбачыла шэраг машынаў, вакол якіх тоўпіліся напужаныя дзеці і падлеткі. Ніхто нічога не растлумачыў. Увесь маладняк згрэблі і пагрузілі ў кузавы. Пагрузілі нібы тавар. «Нас, як лугавыя кветкі, выдралі з каранямі, адарвалі ад свайго, ад роднай зямелькі, і пасадзілі ў чужую. А як жа ў чужой зямлі карані прыжывуцца? Ніяк», – расказвала бабуля Вера потым.

Лёс дзяўчынкі Веры быў ужо вырашаны. Яе накіравалі на цукровы завод ў нямецкі горад

Кёнігсберг. «Усё было незнаёмым, невядомым. Баялася зрабіць лішні крок, павярнуць галаву. Дакладна памятаю, што мы бесперапынна працавалі і працавалі... Недзе па шаснаццаць гадзінаў у суткі. Здавалася, што часу для нас не існуе. Пасля працы не адчуваеш ні рук, ні ног, ні галавы. Увогуле сябе не адчуваеш», – успамінаюцца мне словы бабулі.

Толькі дзіву даешся, якая фізічная і духоўная моц патрэбная чалавеку, каб не зламацца, каб стаяць на нагах і трываць. «Першыя паўгода прыйшлося вельмі цяжка. Нас амаль што не кармілі. Не разумею, як мы трымаліся? Часам давалі лушпайкі буракоў. Возьмеш у рот і так салодка зробіцца, быццам цукерку ясі!» – успамінала яна.

Маю бабулю на заводзе звалі «шчаслівая», бо яна пасябрала на наглядчыцай – немкай Зільдай. Тая трошкі ведала рускую мову і таемна размаўляла з бабуляй. Зільда часта прыносіла хлеб, папярэджвала аб праверках, і ўвогуле выратавала многа жыццяў. Адночы гаспадар завода вырашыў атруціць усіх працоўных. Ён загадаў насыпаць у ежу нейкіх хімікатаў. Аб гэтым плане даведлася Зільда і наказала Веры, каб яны нічога не елі. Так усе засталіся галоднымі, але жывымі.

Але засталіся і цёплыя ўспаміны. Яны звязаны з падарункам, які яна атрымала ад немкі: прыгожыя хустка і кофта нагадвалі Веры бацькоўскую хату. Праз слёзы яна ўспамінала, з якой жорсткасцю паліцай сарваў з яе галавы гэтую хустку і прамовіў: «Тваё шчасце, што я зняў, а не то гэта б зрабілі ў канцлагеры».

У канцлагер Вера не трапіла. Праз год яе адпусцілі. Яна гатовая была пешшу ісці аж дадому. Дапамог выпадак: яна села ў таварны цягнік, схавалася за драўлянымі бочкамі і моўчкі ехала. Толькі калі ўбачыла знаёмыя краявіды, прамовіла: «Я дома».

**Ганна ЯКИМОВІЧ,
студэнтка Інстытута
журналістыкі БДУ**

Сям'ю выратаваў здымак

Вайна – час выпадкаў і выпадковасцяў. Бадай, усё ў той час было падобнае на выпадак. Смерць – на няшчасны, уратаванне – на шчаслівы... І жыццё часцей ратаваў менавіта выпадак. А здаралася, выпадкова, вядома, што не без жартаў...

Ёсць адна гісторыя ў пацвярджэнне і ў нашым сямейным куфары ўспамінаў. Адбылося гэта, калі ў вёску Дальнія Бандары на Случчыне прыйшлі немцы. Хадзілі па вёсцы гаспадарамі, прыглядаліся да сялянаў... Прыглядаліся і да маёй пра-пра-бабулі Марыі Лазук. Адзін з яе сыноў, Мікалай, пайшоў у партызаны. Пайшоў з усёй сям'ёй. І, відаць, нехта данёс...

Зберагла бабулю ў свой час яе акуратнасць – звывчка класці рэчы на свае месцы. Ну, і звывчка знаходзіць сваё месца ўсяму, што траплялася ў рукі. Ды неадукаваная яна была. Хаця неадукаванасць тут, можа, зусім ні пры чым.

Адночы ў хату зайшлі немцы. І Марыі Сідараўне з парога: «Партызан!» Зразумела, прыйшлі з вобыскам. Немцы – народ педантычны, упарты, прызірлівы, калі шукаюць – знойдуць. І не быў бы сын у партызанах – знойдуць.

А немцы заўзята па хаце лазаць, рэчы выварочваюць-пераварочваюць, бы скарб шукаюць. «Пачысцілі» шафу,

прасвяцілі ліхтарамі камору, адкрылі скрыню. І раптам «Гут! Гут!», аж твары змяніліся. І з хаты ўмомант.

Бабуля, відаць, сама не зразумела, што іх так адтуль пагнала. А высветлілася ўсё потым, калі пасля вызвалення Случкага раёна Мікалай прывёў у дом матулі сям'ю, а сам выправіўся на фронт. Хлопчык, самы маленькі, быў хворы на тыф, хворы бездапаможна. Нявестка шукала тканіны, пашыць сынку кашульку ў «далёкую дарогу». Адчыніла скрыню... і спужана спыталася ў бабулі: «Што гэта?!» У адказ пачула: «То Іванавы сябры». Разам з усімі сямейнымі здымкамі, побач з картачкай, якую прыслаў Іван у саракавым з арміі, на самым версе ляжаў вусаты дзядзька ў вайскавай форме. Знайшла гэту фотакартачку бабуля яшчэ пры немцах. Недзе на вуліцы і знайшла. Чамусьці падумала, што то сынаў сябра. І паклала таго вусатага да ўсёй фотакампаніі ў скрыню.

Вось так выратаваў Гітлер цэлую сям'ю.

Гэтую гісторыю пра сваю бабулю распавяла мне мая бабуля Валянціна Лазук.

**Р.С. А маленькі хлопчык
Гена, між іншым, паправіўся.**

**Юлія ЛАЎРАНКОВА,
студэнтка Інстытута
журналістыкі БДУ**

У рэдакцыі «КГ» застаўся не надрукаваным матэрыял случкага краязнаўцы, ветэрана Вялікай Айчыннай вайны Міхася Тычыны, які мясяц таму сышоў ад нас. Гэты тэкст і прапануем чытачам.

Толькі дадамо, што нарадзіўся аўтар у 1927 годзе ў вёсцы Боркі на Случчыне. Пад час службы ў Кранштаце захапіўся журналістыкай, потым атрымаў адпаведную адукацыю ў БДУ. І больш за 30 гадоў працаваў на радзіме рэгіянальным карэспандэнтам «Мінскай праўды». Ужо напрыканцы XX стагоддзя «ўшчыльную» захапіўся краязнаўствам, быў адным з першых журналістаў і краязнаўцаў, якія дасканала даследавалі гісторыю Случкага збройнага чыну. Ад заснавання нашай газеты стаў яе актыўным аўтарам і падпісчыкам, друкаваўся пад сваім імем і пад псеўданімам Міхась Кутнявецкі. А яшчэ – ён адзін з нямногіх, каму шчыра балела сэрца за заняпад роднай мовы на Случчыне, часцяком сябру-суседу са скрухаю зазначаў: «Мы, відаць, адны ў нашым доме па-беларуску гаворым...» Пэўна, і гэта – размаўляць на роднай мове – ужо ўчынак. Варты павагі.

Жылі яны ў вёсцы Хацінаў Любанскага раёна. Пасля Сталінскай рэформы ў пачатку XX стагоддзя выкупілі на Случчыне сярод балагаў ладныя грудок, гэтак гектары чатыры, што стаў ім сенажаццю. Улетку ўсе чацвёрэ – Юрась, Кастусь, Трафім і Якуб прыязджалі на сенакос, сушылі духмяны мурог, складвалі ў стагі. А ў вольную часіну адзін з іх, халасцяк Якуб, ішоў увечары ў далёкую вёску Боркі на вечарынку. Там і пазнаёміўся з мясцовай дзяўчынай Юляй Жаўрыд, яны пакахалі адно аднаго, і ён забраў яе з сабой у Хацінаў.

Усе чацвёрэ да ўсяго былі музыкатамі: Юрась граў на кларнеце, Кастусь – на гармоніку, Трафім – на трубе, Якуб – на скрыпцы. Іх запрашалі на вечарынку і вяселлі нават у суседнія вёскі. А калі ў 1931 годзе Андрэя Жаўрыда з Борак, брата Якубавай жонкі Юлі, выслалі за Котлас як кулака, хату яго камбедчыкі разабралі і вывезлі пад клуб у вёску Мялешкі, дзе месціўся сельсавет. Якуб з жонкай, жанатым сынам Міхаілам і яшчэ халастым Мікалаем перавезлі

Мой род – мая Радзіма

Чацвёрэ братоў

сваю хату ў Боркі на тую апусцелую сядзібу. Уступілі ў калгас. Што здзівіла тады ўжо 50-гадовага Якуба, гэта адсутнасць у вёсцы на 26 двароў сталях, яго равеснікаў, мужчынаў. Перад вайной, у 1941-м, толькі дваім тут было па 60 гадоў – яму ды суседу Міхалу Малевічу. А ўсё былі мужчыны маладзейшыя, іх ваенкамат на другі дзень вайны прызваў у войска – засталася чалавек 5 хворых ці непрызыўнога ўзросту. З раскулачваннем вёска фактычна страціла самых працавітых, гаспадарлівых землярабаў, якія шмат чаго маглі падказаць маладым калгаснікам. А паколькі Міхал Малевіч не вызначаўся ветлівасцю, то атрымаў мянушку «брыдась» (далі за тое, што гэтым словам ён абываў хлапчукоў, што залазілі ў яго сад па яблыкі).

Чайкоўскіх

1942 года падзялілі калгасную зямлю і людзі сталі засяваць свае надзелы пасабку, то ўвосень, калі збажыну звезлі ў гумны, жанчыны, чые мужыкі недзе ваявалі на фронце, прыходзілі не раз з просьбай зрабіць цапы для абмалоту снапоў. Дзядуля вышукваў пару-другую маладых дубкоў, выкопваў іх, прыносіў дадому і выстругваў, пакідаючы карнявы набалдашнік. Потым браў арэхавую палку, на канцы, на кальцавым выразе чапляў скураны «ашыйнік», да якога і прыгарочваў гатовы біч. А жанчыны аддзячвалі шматком добрага тытуню-мультаву на саммакруткі.

Не закінуў ён і сваёй скрыпкі, што вісела ў хаце на цвіку. У дні праваслаўных святаў ён пад чарку за сталом граў вясёлыя і сумныя мелодыі, і мне было вельмі цікава.

Не магу не прыгадаць яшчэ пра адныя высілки дзядулі ў гады нямецкай акупацыі, калі ён станавіўся пахавальнікам забітых людзей. Увосень 1943 года адзін партызан, які смела насіў форму нямецкага салдата, нават пілотку, выйшаў на пашу-«варшаўку» каля вёскі Вясея і перахапіў дзве падводы з бежанцамі з прыфрантовай паласы, што праходзіла тады за Бабруйскам і Магілёвам, і прыгнаў у нашу вёску. На павозках сядзелі два мужчыны з жонкамі і малымі дзецьмі. Мужчынаў партызаны вывелі за вёску, загалі распрануцца дагала і расстралялі. Памятаю тыя дзве аўтаматныя чаргі, на якія ніхто не звярнуў увагі. Але раніцай, гонячы кароў на пашу, дзядуля ўбачыў узбоч дарогі акрываўленыя целы тых мужчынаў. Ён вярнуўся ў вёску, узяў рыдлёўку і пахаваў іх паблізу дарогі. Жанчыны-бежанкі так і не даведзіліся, куды павялі партызаны іх мужчынаў. Ужо ў ліпені 1944 года, калі вярнуліся нашыя воіны, у лесе дзядуля пабачыў два трупы прыстрэленых партызанамі параненых нямецкіх салдатаў, якіх кінулі там пехацінцы вермахта, што ўначы выбіраліся на захад з разгромленага за Бабруйскам катла, у які трапілі пяць іх дывізіяў. Іх таксама давалася закапаць дзядулю.

Пражыў ён 78 гадоў і памёр вясной 1957-га, калі ваенкамат накіраваў мяне на вайсковыя зборы ў латышскі горад Ліепая. Таму прыехаць на пахаванне я не змог. Праз пяць гадоў адышла ў іншы свет і бабуля Юля.

Апусцелая іх хата ўжо гадоў дваццаць стаіць з разбітымі вокнамі і згнілым ганкам – як і сем іншых хатаў у вёсцы.

Міхаіл ТЫЧЫНА

Віктарына

Песнярам роднага слова прысвячаецца

Праца Янкі Купалы на бровары ў Яхімоўшчыне прыпадае на раннія гады яго творчага шляху. Першымі слухачамі вершаў маладога паэта былі яго таварышы-рабочыя бровара, моладзь з навакольных вёсак. Менавіта ў гэты час Купала пазнаёміўся з настаўнікам Андрэем Фёдаравічам Посахам, які ўспамінаў: «Я працаваў тады настаўнікам сельскай пачатковай школы. З Іванам Дамінікавічам я пазнаёміўся ў сям'і аднаго рабочага. Мой новы знаёмы адразу выклікаў сімпатыю да сябе. Завязалася таварыская гутарка. Непрыкметна загаварылі аб літаратуры. Я быў вельмі здзіўлены, што мой субяседнік з'яўляецца аўтарам верша "Мужык"...

Купала спытаў:
– Вы мне дазволіце заходзіць у вольны час да вас у школу?
– Калі ласка, буду рады!

Дні праз два заходзіць да мяне Іван Дамінікавіч і прыносіць сшытак вершаў. Ён пачаў іх чытаць. Я слухаў, як зачараваны».

Менавіта Андрэй Посах пад час падарожжа па Італіі ў 1910 годзе расправіў пра беларускага паэта Янку Купалу А.М. Горкаму, які не толькі зацікавіўся творчасцю Купалы, але ўключыў у свой артыкул «Пра пісьменнікаў-самавукаў» уласны пераклад купалаўскага верша «А хто там ідзе?» на рускую мову.

У якой вёсцы знаходзілася школа, дзе настаўнічаў А. Посах у 1906 годзе?

Чакаем вашыя адказы да 22 мая ўключна. Да ведама чытачоў: у віктарыну можна ўключыцца з адказу на любое пытанне, бо ўвага будзе звяртацца на дакладнасць адказу і, па магчымасці, яго разгорнутасць.

Сёмкава ў лёсе Янкі Купалы

«Знакавая постаць Беларусі» – пад такой назваю прайшла ў Сёмкаўскай сельскай бібліятэцы літаратурная вечарына, падрыхтаваная сумесна з Сёмкаўскім СДК і прысвечаная 130-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы.

Вершы Купалы – гэта люстэрка, у якім свеціцца сэрца беларуса, яго жыццё, яго родны край, таму і прайшла вечарына на адным дыханні. Кранулі слухачоў верш «Партызанам» у пранікнёным выкананні Ганны Мацюхі і ўрываек з паэмы «Яна і Я» ў выкананні Ганны Лісіцкай. Уразілі ўсіх Насця Малодкіна, выконваючы песню «Жалейка», і Насця Крук з песняй «Вясна». Творчым эксперымантам з'явілася пастаноўка ўрыўка з п'есы «Паўлінка» для ўдзельнікаў тэатральнай студыі «Творчая майстэрня» ў выкананні Алены Безак і Аляксандра Пузырова. Але самым цікавым было для жыхароў даведацца аб тым, што лёс паэта быў звязаны з вёскай Сёмкава. Бібліятэкары Вера Аляксандраўна Шлойд і аўтар гэтых радкоў пазнаёмілі ўдзельнікаў вечарыны з біяграфіяй Янкі Купалы і кнігамі, прысвечанымі жыццю і творчасці паэта, прадставілі кніжную выстаўку.

Валянціна ШМАКАВА,
бібліятэкарка Сёмкаўскай СБ
Мінскага раёна

Васіль ЖУКОВІЧ

Славуты

*Як бійся за волю славуты паэта!
Народ зваў ён з цемры у сонечны дзень.
Казалі пра нашыя крыўды сусвету
«Адвечная песня» й «А хто там ідзе?»*

*«Курган», «Бандароўна» нам дух узвышаюць;
У генія стомы й спачыну не знаюць
«Паўлінка», «Тутэйшыя» – дар на вякі...
Ах, як жа дарэчы са сцэны не сходзіць
Любімы ў народзе пясняр памятки,
Ахвярны і непераможны такі!*

Сонцадайны

*Я дзіўлюся: колькі фарбаў,
Колькі думак заветных
У паэта, колькі скарбаў,
Богам дадзеных, адметных!*

*Колькі ні мінае летаў,
От жа не зліняла слова;
Люба так чытаць паэта,
А таму што творца гэты –
Сонцадайны, адмысловы.
2002 г.*

Бліжэй да гісторыі рэгіёну

Фэст экскурсаводаў 2012 года, прысвечаны Міжнароднаму дню помнікаў і гістарычных мясцінаў, адбыўся.

Гэлета пагадзіліся правесці бясплатныя экскурсіі для мясцовых жыхароў краязнаўцы, экскурсаводы і музейныя супрацоўнікі з больш як 20 гарадоў, мястэчак і вёсак Беларусі.

Былі як традыцыйныя ўдзельнікі Фэсту – Гомель, Слонім, Крэва, Полацк, так далучыліся і новыя мясціны – Жамыслаўль Іўеўскага раёна, Шклоў, Мсціслаў, Пінск, Бабруйск.

Асабліва трэба адзначыць Полацк, дзе студэнты Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта правялі свой мініфэст, арганізаваўшы 8 экскурсіў па гістарычных мясцінах самага старажытнага горада Беларусі.

У рэгіёнах зазвычай большай праблемай ёсць не знайсці экскурсавода (добрая краязнаўцы жывуць у кожным раёне Беларусі), а заахваціць мясцовых людзей прыйсці на гэтую экскурсію. Але сёлета, здаецца, атрымалася, і да экскурсіі далучалася па 20–30 чалавек.

Адзіная праблема ўзнікла ў Гродне, дзе мясцовыя экскурсаводы, краязнаўцы, музейныя супрацоўнікі падрыхтавалі 8 экскурсіў па цікавых і малавядомых помніках горада. Аднак за дзень да Фэсту ад гарадскіх уладаў (чамусьці праз міліцыю) прыйшло вуснае папярэджанне, што гэтыя экскурсіі будуць разглядацца як масавая акцыя, і таму мы вымушаныя былі іх адмяніць. Але маем надзею, што ў будучыні гарадзенцы нас – ініцыятараў Фэсту зразумеюць, як зразумеюць па ўсёй Беларусі. Мы працягваем чакаць іх прапановы на супольную працу.

У Мінску было вырашана «ўскладніць» праграму. У першы дзень Фэсту жыхарам сталіцы мы прапанавалі спіс экскурсіў пад кодавай назвай «Мінскі абаранак». Нам хацелася актуалізаваць некаторыя найбольш цікавыя мяс-

Экскурсію «Мінскае барока» праводзіць Марыя Страхалет

ціны вакол Мінска і мы запрасілі людзей на экскурсіі ў Ракаў, Заслаўе, Смілавічы, Каралішчавічы, Прылукі, Станькава. А да экскурсіў дадалі некаторыя цікавосткі: у Станькаве і Прылуках прагледзілі фільмаў, у Смілавічах невялікі ўрок ампёрных танцаў, у Ракаве бардаўскі выступ, а ў Заслаўі адбылася поўнафарматная вечарына народных танцаў (так атрымалася, што ў гэты вечар у Доме культуры гралі і спявалі гурт «Рада» і капэла «НаТаку»).

Ну а ўжо большая частка гарадскіх экскурсіў адбылася ў нядзелю 22 красавіка. Агулам за 2 дні ў Мінску прайшло 45 экскурсіў. Як і ў мінулым годзе, усе храмы горада пагадзіліся правесці экскурсіі па сваіх святыхнях. У суме іх атрымалася больш за 10.

У гэтым годзе дадалася шмат новых экскурсійных маршрутаў. У нас атрымаўся цэлы блок архітэктурнай тэматыкі (мінскае барока, канструктыўзм, архітэктурна

1960–1970-х гг.). З нагодны юбілеяў нашых класікаў прайшла экскурсія па мясцінах Якуба Коласа і ажно дзве экскурсіі па мясцінах Янкі Купалы. Асабліва ачытаж у людзей выклікалі экскурсіі па падзеях 1812 г. у Мінску і па начных легендах і паданнях. На першую прыйшло 80 чалавек, а на другую больш за 60.

Сёлета атрымалася распачаць два важныя накірункі экскурсійнай дзейнасці. Былі распрацаваныя і праведзеныя экскурсіі па Старым Горадзе для самых маленькіх і па мясцінах графа Чапскага на роварах. Дзеці (менавіта малыя дзеці) і раварысты – гэта тыя дзве вялікія групы патэнцыйных экскурсантаў, для якіх спецыяльныя маршруты ў Мінску (дзій у Беларусі) пакуль не асабліва заўважныя. Спадзяемся, што нашыя пачынанні падштурхнуць развіццё гэтых накірункаў.

Асабліва прыемна было, што ў гэтым годзе да нас далучыліся званыя

даследчыкі гісторыі Мінска Захар Шыбека, Уладзімір Дзянісаў, Іван Сацукевіч. Тэлефоны проста «плавліся» ад колькасці ахвочых патрапіць на гэтыя экскурсіі.

Упершыню на Фэсце (дзій не толькі на Фэсце) былі праведзеныя экскурсіі па археалагічным помніку – курганах у Сухараве, па яўрэйскіх мясцінах Мінска і эстафета па праспекце Незалежнасці (ад плошчы Незалежнасці да парку Чалюскінцаў). Апошняя цягнулася рэкордную колькасць часу – 5 гадзінаў! І большасць экскурсантаў прайшлі яе ад пачатку да канца.

Дзякуючы вялікаму спісу экскурсіў колькасць наведнікаў на большасці з іх была камфортнай – па 20–40 чалавек. Агульная колькасць экскурсантаў у Мінску за гэтыя 2 дні пераваліла за 1 200 чалавек.

Арганізатары Фэсту выказваюць падзяку ўсім экскурсаводам, краязнаўцам, музейам, музейным супрацоўнікам і валанцёрам, у Мінску і ў рэгіёнах, якія пагадзіліся ахвяраваць выхадныя 21–22 красавіка (а для экскурсаводаў гэта самы працоўны сезон) для ўдзелу ў чацвёртым Фэсце экскурсаводаў. Уся гэтая справа робіцца не проста для забавы і прыемнага баўлення часу. Мы спадзяемся, што праз нашыя экскурсіі жыхары беларускіх гарадоў і мястэчак становяцца бліжэй да архітэктурнай і культурнай спадчыны свайго рэгіёну, а гэта значыць, што ў будучым будуць больш ашчадна і з павагай ставіцца да яе.

23 красавіка ў Дзяржаўным літаратурным музеі Янкі Купалы адбылося падвядзенне вынікаў Фэсту экскурсаводаў, дзе выступілі кіраўнікі арганізацыяў-заснавальнікаў – Уладзімір Гілеп, старшыня ГА «Беларускі камітэт Міжнароднай Рады па помніках і мясцінах (ІКАМОС)», і Мікола Чырскі, старшыня ГА «Асацыяцыя экскурсаводаў і гідаў-перакладчыкаў», а таксама актыўныя экскурсаводы і экскурсантаў, знакамітыя барды краіны.

Цімох АКУДОВІЧ
Больш фота глядзіце
на сайце www.bfk.by

Асоба ў краязнаўстве

Ён нарадзіўся ўвесну 1942-га ў вёсцы Бабышкі Мёрскага раёна, калі на родным Прыдзвінні зацвіталі сады, радасна шчабяталі птушкі, зямля пакрывалася бадзёраю зелянінаю ды квеценню, і ў той жа час – калі начное неба праразалі агні спаленых вёсак Асвейшчыны, зямлю ўзорвалі снарады і міны... Як прынаеца юбіляр, усё жыццё імкнеца сплаціць доўг тым, каму ў тую калатнечу не пашчасціла выжыць, чыё жыццё абарвалася ў 20 гадоў, 10, 5, 3 гады, нават – некалькі месяцаў ад нараджэння. Яшчэ адзін доўг – акрамя як перад бацькамі і далейшымі продкамі – перад чэхамі і славакамі, да якіх малады афіцэр Савецкай Арміі патрапіў на службе ў 1968-м, сёння ён кажа: «Я там быў пан акупант».

Сплочаныя даўгі

*Письменнику, краязнаўцу, грамадскаму дзеячу
Сяргею Панізьніку – 70 гадоў*

Такім чынам, выжыўшы ў бураломе вайны, Сяргей Панізьнік закончыў Лявонпальскую сярэднюю школу, дзе тагачасны дырэктар, настаўнік беларускай мовы і літаратуры Павел Аляксандравіч Марцінята (колішні партызан) паспрыў маладому таленту, узгадаваў любоў да роднай культуры. За будучую прафесію юнак абраў ваенную журналістыку, навукаўся ў вайскавай вучэльні ў Львове. Успамінаючы гэтыя часы, кажа, што «яго зрабіў Львоў» – апроч вучобы будучы савецкі афіцэр прападаў у тамтэйшых музеях ды архівах і вывучаў беларускую мінуўшчыну, дасылаў у мінскія газеты і часопісы беларускамоўныя вершы. Восі і аказ тым, хто не ведае роднай мовы, бо «не было як вучыць», «не было неабходнасці», «не было з кім размаўляць»... Больш за тое. Ужо ў Празе С. Панізьнік знаёміцца і сябрае з выдатным беларускім спеваком, эмігрантам Міхалам Забэйдзідам-Суміцкім, з чэшскімі пісьменнікамі і навукоўцамі, якія цікавяцца Беларуссю (сярод іх – Вацлаў Жыдліцкі). А ў 1970 г. публічна просіць прабачэння ў чэшскіх вучоных і журналістаў за акупацыю іх Радзімы. Такое не павінна было прамінуць дарэмна. І афіцэра «па-

прасілі» з вайскавай службы, пасля допытаў, шантажу, сочкі – выключылі з камуністычнай партыі. Лішне тлумачыць, асабліва старэйшым людзям, што гэта азначала на пачатку 1970-х. Ужо ў нашыя дні ў адказ на пытанне, ці не шкадуе аб распадзе Савецкага Саюза, ён адкажа прыкладна так: для гэтага варта мне ўспомніць, а вам не лішнім было б паглядзець на распачны твар мамы, на яе слёзы – што ж будзе з сыночкам далей. «Калі мне задаюць падобныя пытанні, я ўспамінаю слёзы мамы».

На шчасце, Сяргей Сцяпанавіч не зламаўся, бадай, усё яго толькі загартавала. Адзін за адным выходзяць зборнікі паэзіі, якія маюць адметныя (не звычайныя для савецкай літаратуры) назвы – «Палявая пошта», «Кастры купалля», «Крона надзеі», «Слова на дабрыдзень», «Чало і век», «Мацярык», «Жыццень»... Асвейскай трагедыі прысвяціў дакументальную аповесць «Браніслава», дзе на прыкладзе адной дзяўчыны прасачыў лёсы маленькіх дзяцей, лічы, ягоных равеснікаў, якіх апаліла полымя спаленых карнікамі вёсак. Адна за адною выходзяць кнігі «Пасля вогненых вёсак...», «Освейская трагедия: Книга народной памяти». Працуючы ў выдавецтве

«Юнацтва», выдаў зборнікі латышскай і казахскай паэзіі, серыю з 10-і зборнікаў гістарычнай літаратуры «Бацькаўшчына» (кожны том прысвечаны свайёй тэме – юбілеі Францыска Скарыны, Янкі Купалы і Якуба Коласа, вайсковая слава продкаў, 2000-годдзе хрысціянства ды іншыя). У 2000 г. за ідэю стварэння і падрыхтоўку серыі, а таксама за публіцыстычную дзейнасць уганараваны Літаратурнай прэміяй імя Уладзіміра Калесніка.

Чытачы нашай газеты ведаюць С. Панізьніка як збіральніка вуснай спадчыны свайго рэгіёну – пры-

ны. Музеі наведваюць не толькі мясцовыя школьнікі, але і выхадцы з Лявонпаля, якія жывуць у розных гарадах і краінах, колішнія жыхары мястэчка, іх нашчадкі, турысты, аматары гісторыі з розных куткоў краіны. І называюць старажытнае мястэчка музеем пад адкрытым небам, дзе захаваліся не адзін-два цікавыя помнікі даўніны. На старонках газеты «Культура» ў артыкуле «Музей у Лявонпалі» рэдактар мёрскай «раёнкі» Леанід Матэленак адзначае: «Без перабольшвання скажу, што Лявонпаль становіцца яшчэ адным культур-

ным цэнтрам раёна. Дзякуй за гэта Сяргею Панізьніку – паэту, журналісту, збіральніку і калекцыянеру, нарэшце, энтузіясту».

С. Панізьнік узнагароджаны медалём Францыска Скарыны (1991) і латышскім Ордэнам Трэх Зорак (1998), а ў 1996-м атрымаў Ганаровую граматы Прэзідыума Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь за ўклад у развіццё і пашырэнне кантактаў паміж грамадскасцю Беларусі і сусветнай супольнасцю.

Праўда, апошнім часам ёсць трывога аб захаванні лявонпальскіх музэяў. Узрост і здароўе С. Панізьніка не дазваляюць часта наведваць родныя мясціны, а тым часам «Хатка бабкі Ядзвінкі» паціху занепадае, у яе не-не ды й залезуць злодзеі, каб чым «пажывіцца» – мясцовым уладом толькі дадатковы галаўны боль шукаць злачынеццаў, вяртаць скрадзенае, дбаць пра далейшае захаванне экспанатаў у шанюўным, папулярным, але – па сутнасці прыватным музеі аднаго з пісьменнікаў. Хаця і чалавек той, і ўстанова – гонар для раёна, магчымаць пахваліцца адметнасцю, годна сустраць гасцей. Зрэшты, тэма будучыні філіяла Музея Радзімнаўства – варта асобнай публікацыі.

А яшчэ С. Панізьнік мае вялікую фанатэку магнітафонных запісаў, зробленых у 1960–1970 гг.: мясцовыя песні, найгрышы музыкаў, жыццёвыя гісторыі і так званыя народныя апавяданні, палкам запісанае вяселле, а таксама – жывыя галасы вядомых пісьменнікаў, дзеячаў культуры. Цяпер па магчымасці ён імкнеца ўсё гэта залічбаваць, каб выдаць на кампакт-кружэлках. Нешта ўвайшло ўжо выдадзеныя альбомы «Галасы» (вершы чытаюць Уладзімір Караткевіч, Рыгор Барадулін і Ларыса Геніюш), «Арэлі» (дзе побач з песнямі на вершы С. Панізьніка змешчаныя прыдзвінскія запісы 1960-х гг.), «Уладзімір Караткевіч: Быў. Ёсць. Буду!». Цяпер клопат Сяргея Сцяпанавіча – каб вялікі архіў аўдыё і фота стаў даступным для землякоў як на Мёршчыне, гэтак і па ўсёй краіне. Бо не прымае ён панятку «мала Радзіма». Яна для яго – і, перакананы юбіляр, для іншых – заўсёды вялікая.

Фота Уладзіміра Пірага

казкі, прымаўкі, песні, замовы, мікратапонімы, мянушкі. Не раз ягоныя здабыткі змяшчаліся на старонках нашага выдання. Ужо дзесяцігодзі запісвае ён адметныя слоўцы свайх землякоў, скарыстоўвае іх у свайх творах, смела эксперыментуе з словамі – бадай у кожным вершы ёсць цікавы аўтарскі наватвор. У 1979 г. ён у вёсцы Цінкаўцы Верхнядзвінскага раёна, акурат на процілеглым ад Лявонпаля беразе Дзвіны, заснаваў прыват-

П.А. Марцінята (трэці злева) з землякамі-ветэранамі (пач. 1980-х гг.)

ны краязнаўчы музей «Хата бабкі Параскі» (цяпер ён мае назву «На шляху з Грэкаў у Варагі»), якому ў 1999-м прысвоенае званне народнага. А ў тым жа 99-м пры Лявонпальскай сельскай бібліятэцы стварыў Музей Радзімнаўства і ягоны філіял «Хата бабкі Ядзвінкі з роду Панізьнікаў». Ва ўсіх трох музеях побач з праграматамі побыту нашых продкаў дэманструюцца сведчанні повязяў землякоў з Латвіяй, Польшчай, Расіяй, Украінай, Францыяй ды іншымі краінамі, рэчы, звязаныя з мастаком-земляком Віктарам Жаўняровічам, пісьменнікамі Уладзімірам Караткевічам, Нілам Глывічам, Рыгорам Барадуліным і іншымі, а таксама раздзелы, прысвечаныя 1812 году і Дрысенскаму лагеру, ветэранам Вялікай Айчыннай вай-

Кальчуга Слова

Не вараг я ваяўнічы – мечнік службы адмысловай. Мне пасуе да аблічча светлая кальчуга слова. Хто прамоўца – абаронца ад нямоты і нязгоды: слова – промнічак лагоды, мова – месячык і сонца. Гукамі зямлі лячуся. Хай глядзіць Айчына горда: я ў кальчуге, ты ў кальчуге, – мы сумоўная кагорта!

Сцяжына

З табой у нас Вялікая Айчына: народжаныя ёю – ты і я. А дзе сцяжына, мая сцяжына, сцяжынка незарослая твая?

Сяргей ПАНІЗЬНІК

Шукаем шлях – і коліцца ажына. Любоў дарогу зменшыла ўдвай. Заве сцяжына, мая сцяжына, сцяжынка паўзабытая твая. Жыццё – тугая звонкая спружына. Да ростаняў сыходзімся здаля. Вярні, сцяжына, дахаты сына: сыноў чакае слынная зямля. Тут падрасла арэшына-ляшчына. Тут голас мамы – голас ручая... Жыве сцяжына, мая сцяжына, сцяжына заповітная твая!

Ядзвінкі і Андрыян Кіслякі каля свайёй хаты, будучага музея (канец 1970-х гг.)

Рэдкалегія «Краязнаўчай газеты» і Рада Беларускага фонду культуры віншуюць рупліўцу на ніве беларускай гісторыі, культуры, захавання і папулярнага айчыннага спадчыны з 70-гадзем і шчыра зычаць моцнага здароўя, поспехаў у пачатых справах і новых здзяйсненняў. Няхай задуманае спяўнаецца!

Новае даследаванне беларускіх гаворак¹

Навуковае даследаванне лексікі беларускай дыялектнай мовы мае значныя набыткі. За апошнія паўстагоддзе сіламі вучоных і краязнаўцаў-аматараў сабраныя салідныя калекцыі словаў жывой народнай мовы, складзеныя і выдадзеныя дзясяткі аўтарытэтных абласных слоўнікаў. Для навукі і культуры не менш важнымі з'яўляюцца слоўнікі, якія ахопліваюць лексіку малых рэгіёнаў: аднаго раёна, сельсаве-та, нават аднаго населенага пункта. Гродзеншчына мела два такія слоўнікі.

У 2011 годзе беларуская дыялектная лексікаграфія ўзбагацілася яшчэ адной працай – «Дыялектны слоўнік Косаўшчыны» Алеся Зайкі, апублікаваны ў выдавецтве «Слонімскае друкарня». Косаўшчына – паўночная частка Івацэвіцкага раёна, цэнтрам яе з'яўляецца старажытнае мястэчка Косава, якое ўпершыню ў пісьмовых крыніцах згадваецца ў 1494 годзе. У адміністрацыйна-тэрытарыяльным плане Косаўшчына сёння належыць Брэсцкай вобласці, але ў этнічна-моўна-культурных адносінах гэта ўскраіна Гродзеншчыны, размешчаная на высокай градзе – мяжы вялікага водападзелу паміж Чорным і Балтыйскім морамі. У часы Вялікага Княства Літоўскага і Расійскай імперыі Косаўшчына ўваходзіла ў склад Слонімскага павета, праз Косава праходзіў стратэгічна важны гандлёвы шлях з Вільні на Валынь. Косаўшчына знакамітая тым, што з'яўляецца радзімай Тадэвуша Касцюшкі – нацыянальнага героя Беларусі, Польшчы і ЗША.

Мова жыхароў Косава і яго ваколіцаў такая самая, як, напрыклад, у Гродзенскім, Ваўкавыскім, Мастоўскім, Зэльвенскім, Слонімскай раёнах. Невыпадкова вучоным разглядаюць мову Косаўшчыны ў межах так званай гродзенска-баранавіцкай групы гаворак, адна тыповай у моўных адносінах. Таму «Дыялектны слоўнік Косаўшчыны» з поўным правам можна залічыць да шэрагу слоўнікаў Гродзеншчыны.

Аўтарам слоўніка з'яўляецца Алеся Фаміч Зайка, жыхар вёскі Заполле Івацэвіцкага раёна, былы настаўнік, цяпер загадчык школьнага этнаграфічнага музея, вядомы краязнаўца, улюбёны ў родную Косаўшчыну. 35 гадоў Алеся Фаміч вывучае гаворкі Косаўшчыны. Абышоў, аб'ездзіў усе навакольныя вёскі і хутары, тысячы разоў сустракаўся з мясцовымі жыхарамі, каб у гутарцы з імі пачуць і запісаць цікавыя словы, фразеалагізмы, прыказкі, фальклорныя творы, гістарычныя апаведы і інш. Сабраная асабіста картатэка словаў і стала

асновай «Дыялектнага слоўніка Косаўшчыны».

Ён мае дыферэнцыйны характар, бо ўключае ў сябе толькі дыялектныя лексічныя адзінкі (каля 4 000). Сярод іх пераважаюць уласна лексічныя дыялектызмы – словы, якія не засведчаныя слоўнікамі літаратурнай мовы. Напрыклад: *бурвалак* – «здоравае, тоўстае дзіця», *гаматны* – «завялікі, прасторны (пра вопратку)», *жырки* – «не-

пераборлівы ў ежы», *закло* – «закутак пры балоце, лузе, сенажаці», *копнуца* – «спалохацца, уздрыгануць». Сустрэкаюцца і іншыя тыпы дыялектызмаў: фанетычныя (словы, якія адрозніваюцца ад літаратурных адпаведнікаў асобнымі гукамі: *гэдак*, *дромны*, *жвыр*, *зазуля*, *сакера*); словаўтваральныя (адрозніваюцца словаўтваральнымі марфемамі: *галаваты* – галавасты, *гумніско* – гумнішча, *навалака* – навалачка, *замежак* – узмежак); марфалагічныя (адрозніваюцца марфалагічнымі формамі: *грыпа* – грып, *запалок* – запалка).

Слоўнік адлюстроўвае семантычнае багацце дыялектнай лексікі. Прыводзіцца шэраг словаў мнагазначных ці тых, якія ўступаюць паміж сабой у аманімічныя адносіны. Так, на Косаўшчыне вядомыя два словы-амонімы: *лабан-1* і *лабан-2*. Першае мае значэнне «карова без рог», другое – «узгорак з пакатымі схіламі». Многія словы з агульнанароднымі

значэннямі дадаткова развілі рэгіянальныя значэнні, якія гэтым словам у літаратурнай мове невядомыя: *вываліцца* – «вырасці высокім, выцягнуцца», *выдра* – «сварлівая жанчына», *даганяць* – «папракаць», *дух* – «цяпло», *зажыць* – «заснаваць, засяліць», *западаць* – «хварэць», *мяснік* – «чалавек, які любіць есці мяса», *намуціць* – «сказаць няпраўду, зманіць».

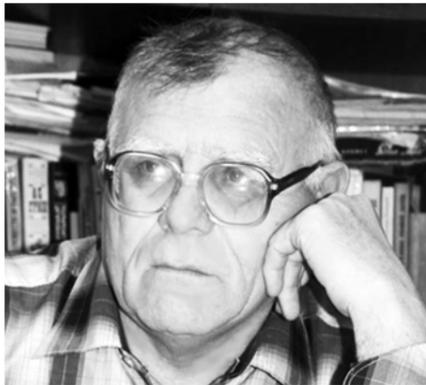
Зробленая аўтарам падборка словаў тэматычна разнастайная. Яны ахопліваюць шматлікія з'явы рэчаіснасці, такія, як «чалавек», «стасункі людзей», «вытворчасць», «прырода» і інш. Вялікая ўвага надаецца спецыяльнай лексіцы – словам, што выкарыстоўваюцца толькі ў пэўных сферах чалавечай дзейнасці, напрыклад: у ткацтве – *гіба*, *датыкі*, *збайкі*, *зява*, *кабылка*, *напружкі*, *пруток*; у будаўніцтве – *завушына*, *клуба*, *прышвы*; у рыбацтве – *верцюжок*, *кусачык*, *пад'язык*, *чайначок*; у медыцыне – *жаўцюха*, *колка*, *малачай*; у расліназнаўстве – *боцікі*, *варшайка*, *войчая мята*, *жабурэнне*, *наступькі*, *прыбалатуха*.

Цікавыя звесткі даюць этнаграфічныя дыялектызмы – назвы мясцовых прадметаў і з'яваў, якія невядомыя ці мала вядомыя ў іншых рэгіёнах: *забойня* – «бочка ў паўтара метра, куды ссыпалі збожжа», *котліны* – «тонкія жэрдачкі, якімі пашыраюць воз, сані», *кузьма* – «пасудзіна для ягадаў, зробленая з кары дрэваў», *драбест* – «скручаныя бярозавыя ці лазовыя дубцы, якімі мацавалі латы да крокваў».

У слоўніку шмат арыгінальных словаў, якія пры адпаведных умовах маглі б стаць літаратурнымі. Гэта часта вобразныя назвы паняццяў, што не атрымалі ў літаратурнай мове спецыяльнага лексічнага абзначэння, а перадаюцца аналітычнымі канструкцыямі ці апісальна: *гадавічок* – «невялікі шчупак», *ветрына* – «асаблівы пах, што ідзе ад сабакі», *некаш* – «перастоеная, няскошаная трава», *вішар* – «не скошаная да марозу трава», *гумойцы* – «жаночы гумовы абутак з кароткімі халюўкамі», *ватовікі* – «ватовыя штаны», *заквечваць* – «упрыгожваць кветкамі», *красько* – «здоровы, чырванашчокі, прыгожы чалавек», *кухлік* – «чалавек, які ўвесь час кашляе», *прыдбач* – «дзіця, якое нарадзілася раней, чым праз дзевяць месяцаў пасля шлюбу».

Слоўнік А. Зайкі засведчыў бытаванне на Косаўшчыне вялікай колькасці эмацыянальна афарбаваных словаў, якія выкарыстоўваюцца для

характарыстыкі разнастайных, звычайна адмоўных, якасцяў асобы: *бэдчыка* – «нервовая, нястрымная жанчына», *бізун* – «неслух», *валюля* – «марудны, павольны чалавек», *капіца* – «тоўстая, прысадзістая жанчына», *ламіна* – «гуль-

Алеся Зайка

тай, абібок», *носаль* – «чалавек з вялікім носам».

Гаворкі Косаўшчыны ў розныя гістарычныя перыяды мелі пэўныя стасункі з іншымі мовамі, пераважна суседнімі, таму слоўнік гэтага рэгіёну ўвабраў у сябе, акрамя спрадвечнабеларускіх, некаторую частку словаў з іншых моваў, у першую чаргу з польскай (*адправэндзіць*, *вычыт*, *гавэнда*, *гнэмбіць*, *заўзенты*, *заўша*, *лонка*, *мэнка*) і з украінскай (*дзівіцца*, *доня*, *ляк*).

А. Зайка больш за трыццаць гадоў рабіў запісы мясцовых гаворак. За гэты час давалося заўважыць пэўную гістарычную зменлівасць лексікі, занатаваць словы, якія сёння пастаралі і выкарыстоўваюцца пасіўна: *асён* – «мера даўжыні ў тры аршыны», *васьмуха* – «восьмая частка зямельнага надзела», *вахтар* – «пасрэднік пры продажы ці куплі жывёлы», *вужоўка* – «бярозавы дубец, скручаны ў круцель, служыў для замацавання аглобляў да саней», *граня* – «мяжа, граніца», *дравяное* – «плата за дровы», *казённікі* – «дзяржаўныя сцяны ў час прыгону».

Не абыдзеныя ўвагай і неалагізмы – словы, што ўзніклі адносна нядаўна і характары-зуюцца адценнем навізны: *бы-*

чатнік – «будынак, дзе стаяць на адкорме быкі», *малочнік* – «чалавек, які збірае малако», *навільнік* – «колькасць сена, саломы і інш., узятае за адзін раз на вілы», *партызаныць* – «употай касіць на чужой сенажаці».

Якасць слоўніка ўзмацняецца тым, што аўтар яго ведае мову Косаўшчыны не як назіральнік у часовых дыялекталагічных экспедыцыях, а засвоіў яе з малаком маці і знаходзіцца ў яе стыхці штодзёна. Тонка адчувае лексічнае і эмацыянальнае значэнне слова, умее дакладна сфармуляваць яго.

А. Зайка імкнецца ў спіслым слоўнікавым артыкуле паказаць слова ва ўсёй яго прырабнасці, прыгажосці. Вельмі ўдала падабраны да словаў ілюстрацыйныя прыклады – фрагменты жывой мовы канкрэтных людзей, ад якіх непасрэдна зробленыя дыялекталагічныя запісы. З іх можна чэрпаць шматлікую інфармацыю пра побыт, звычкі, працу, абрады, духоўнае жыццё мясцовага насельніцтва. Напрыклад, слова *калюкі* («кветкавыя кошыкі бадзяка балотнага, лопуха вялікага») падмацоўваецца такім кантэкстам: *Калюкі, шчо на лопусе растуць, рвуць, сушаць і абкураюць імі ад пярэпалахой. Вельмі гэта памазая, але трэба рваць у такім месці, дзе ні пачушы спева петуша. У артыкуле да слова квас («суп, галоўным кампанентам якога з'яўляюцца грыбы») знаходзім гатовы рэцэпт ужо ў пэўнай ступені забытай беларускай нацыянальнай стравы: *Як вараць квас з грыбоў? Вада, добрую костку туды, картопліка ўкрышыш, жменьку круп укінеш, а тады грыбы сушаныя, добра пералытыя. Цыбулінку дабавіш, лаўроваго ліста, укропу. Смачно, за вушы ні адцягнеш».**

Многія прыклады аздобленыя малымі фальклорнымі адзінкамі – прыказкамі, фразеалагізмамі, народнымі прыкметамі, загадкамі, анекдотамі, мудрымі выказваннямі вяскоўцаў: *Гарэлка – гадота, ні адарвеш ад рота; Як судзіна поўна, то і гаспадынька моўна; Калі вядрона рабіна, то восянь будзь мокрая; Серад хаты вісіць чорт лунаты [лямпя]; Чалавек, лічаць, абжыўся тады, калі прысаддзе павырастало.*

На заканчэнне варта сказаць, што «Дыялектны слоўнік Косаўшчыны», створаны краязнаўца-аматараў, і падборкай матэрыялаў, і зместавай напоўненасцю, і метадкай лексікаграфічнага афармлення не саступае па сваёй якасці ранейшым дыялектным слоўнікам, якія складаліся прафесійнымі лінгвістамі. Праца А. Зайкі – набытак, значны і для Гродзеншчыны, і для Брэстчыны, і ў цэлым для беларускай лінгвістычнай навукі і культуры. Слоўнік карысны для філалагаў, журналістаў, пісьменнікаў, а таксама для этнографіаў, гісторыкаў, культуралагаў – усіх, хто цікавіцца народнымі словам.

Мікалай ДАНИЛОВІЧ,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры беларускага
і тэарэтычнага мовазнаўства ГДУ
імя Янкі Купалы

¹ Пра выхад гэтага слоўніка «КГ» паведамыла раней. Цяпер жа мы змяшчаем рэцэнзію на яго.

«Адзін з самых векапомных...»

Цікавую біяграфічную даведку змясціў на адной са сваіх старонак аднатомнага выдання «Советский энциклопедический словарь» (галоўны рэдактар А. Прохараў) у 1979 годзе: «Конисский Григорий (1717–1795), украинский писатель, церковный деятель; боролся против Брестской унии 1596 года. Автор проповедей, стихотворений, исторических сочинений, речей и богословских статей».

Нягледзячы на сцісласць інфармацыі яе складальнік дапусціў дзве памылкі. Першая – замест імя Георгій ён пазначыў Рыгор (Григорий), што не адно і тое ж. Другая памылка яшчэ больш істотная: аўтар біяграфічнай нататкі пакінуў без увагі беларускі перыяд царкоўнай дзейнасці Каніскага, якому ён прысвяціў большую частку свайго падзвіжніцкага жыцця.

Што тычыцца першай памылкі, то са мною могуць спрачацца. Імя Рыгор Каніскі атрымаў пры хрышчэнні ў гонар свайго роднага дзядзькі, брата бацькі, а таксама ў гонар адзначаемага ў гэты дзень прападобнага Рыгора Дэкапаліта, сэнс і значэнне імя якога – «той, хто не дрэмле, пільны», што знайшло яскравае адлюстраванне ў далейшым жыцці будучага царкоўнага і грамадскага дзеяча.

11 жніўня 1744 года адбылося пастрэжэнне Каніскага з імем Георгія ў званне інака, якое праходзіла ў Кіева-Пячэрскай лаўры на саборы інакаў на чале з мітрапалітам. З гэтым імем Каніскі пражыў усё жыццё і з гэтым жа імем прасіў сябе пахаваць. Над яго магілай, размешчанай у правым прыдзеле свяшчэннавалікамучаніцы Варвары, каля правага кліраса, блізу самай сцяны была прыбітая медная шыльда з надмагільным надпісам, складзеным самім Праасвяшчэнным:

*«Георгий именем,
я из Конисских дому,
Коню подобен был почтовому.
Тут трупа моего
зарыты кости.
В год семисотый пятый
девяностый.
(1795 февраля 13 дня)».*

Буду выконваць просьбу архіепіскапа і стану называць яго Георгіем, а не Рыгорам.

Датычна другой памылкі складальніка, якая катэгарычна замоўчвае беларускую царкоўную і грамадскую дзей-

насць Праасвяшчэннага Георгія, то яна ўвогуле не вытрымлівае ніякай крытыкі. З 1755 года і да самай смерці Каніскі на працягу сарака гадоў (а гэта большая частка яго жыцця) быў беларускім епіскапам, узначальваў Магілёўскую епархію. Святы Георгій праявіў у гэтыя гады выключную мужнасць стаяння за веру і правы праваслаўных у Польшка-Літоўскай дзяржаве, чым заслужыў павагу сучаснікаў і нашчадкаў. Вось што пісаў пра Праасвяшчэннага яго сучаснік, рускі асветнік і пісьменнік Мікалай Новікаў у «Опыте исторического словаря о российских писателях», што выйшаў у Санкт-Пецярбургу ў 1772 годзе: «*Конисский Георгий, Епископ Белорусский, имеющий епархию в Польском городе Могилёве, муж высокого ума и великого просвещения. В Киевской ака-*

**Георгій Каніскі
(партрэт канца XVIII ст.)**

демии обучал несколько лет Богословию и завёл в Могилёве училище и русскую типографию, в которой напечатано Собрание поучительных слов, сим епископом сочинённых, а также Катехизис, сочинённый Феофаном Прокоповичем со многими дополнениями в 1761 году».

А цяпер узгадаем словы вельліка рускага паэта Аляксандра Пушкіна, які ў першым жа нумары часопіса «Современник», што выйшаў у красавіку 1836 года, у артыкуле «Собрание сочинений Георгия Конисского, Архиепископа Белорусского, изданное Протоиереем Иоанном Григоровичем» (СПб., 1835) пісаў: «*Георгий есть один из самых достопамятных мужей минувшего столетия. Жизнь его принадлежит истории».*

Выказваючы справядлівыя папрокі расійскім складальнікам «Советского энциклопедического словаря» наконт неаб'ектыўнага асвятлення жыцця і дзейнасці Праасвяшчэннага Георгія, хачу зрабіць сур'ёзную заўвагу такога ж парадку і ў аднас нашых айчынных выдаўцоў, у тым ліку рэдакцыйнай калегіі выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі» (на той час галоўны рэдактар Г. Пашкоў), якая ў даведніку «Асветнікі зямлі Беларускай» (Мн., 2006) дапусціла такую ж памылку ў біяграфічнай даведцы пра Каніскага, ахарактарызаваўшы яго ў самым пачатку: «*Архіепіскап беларускі, рэлігійны палеміст, філосаф і пісьменнік».* Праўда, далей рэдкалегія ўдакладніла: «*Нарадзіўся ў г. Нежын Чарнігаўскай вобласці (Украіна) у дваранскай сям'і».* На мой погляд, Георгій Каніскі перш за ўсё быў украінцам, а потым ужо беларусам. Вось што кажа з гэтай нагоды ў эпітафіі Праасвяшчэнны:

*«Колыбель – Нежин,
Киев мой учитель;
Я в тридцать восемь лет
назван: Святитель.
Семнадцать лет
я боролся с волками,
А в двадцать два,
как Пастырь,
Отдохнул с овцами».*

Думаецца, што гэтае прызнанне Георгія Каніскага не патрабуе каментароў, ды і вопыт складання падобных біяграфічных даведак у мінулым з'яўляецца яскравым пацвярджэннем. Так, выпущаная прыкладна ў той жа час пяцітомная «Краткая энциклопедия Белорусской ССР» (Мн., 1979–1982; галоўны рэдактар І. Шамякін) пісала: «*Конисский Георгий (20.11.1717 г. Нежин – 13.02.1795), украинский и белорусский писатель, церковно-политический и культурный деятель. Ученик Ф. Прокоповича и учителя Г. Сквороды. Окончил Киевскую академию (1743). С 1745 г. профессор философии и пиитики, с 1751 г. ректор этой академии. С 1755 г. белорусский православный архиепископ в Могилёве...».*

Гэтая біяграфічная даведка з'яўляецца, мяркую, эталонам для далейшых даведчаных выданняў, бо яна без «кваснага» прысмаку патрыятызму і палкам адпавядае гістарычнай праўдзе.

Вячаслаў АФАНАСЬЕЎ

Юрый Клеванец

(Працяг. Пачатак у № 16)

Стараста запытаў у пані Марыны, чаму яна не вывела ўсіх сваіх сялянцаў на капу. Яна адказала, што тых падданых у яе няма. А пазней жа прызналася, што такія вяскоўцы ў яе ёсць, «але... их теперь тут ставить не могу, бом их на некоторые месца потребе разослала»: Мікіту Селівановіча – «до князя Горского, Омельяна до Глуска», «а третего меновала збитого и хорого».

Пан стараста паведаміў, што калі ён паехаў да пана Гарабурды ў Свіслач (Міхаіл Гарабурда, бацька гэтага пана, першы ўладальнік Свіслачы, памёр у 1586 годзе. – Ю.К.), то той раскажаў: «...небожик пан Карлович перед забитьем и смертию своею, недель за две, был у мене у Свислочу... ревню плачучи, споминал, же дей мене мають забить и просил о том мене, иж кгды... буду забиты, абых на него памятал и городна в замку Свислочком на спровожене маетности его... пыльно просил» (такім чынам, мы ведаем, што сцяна Свіслацкага замка ў XVIII стагоддзі, як і ў папярэднім, была пабудаваная з гародняў, якія былі пустыя ўнутры і выкарыстоўваліся як склады ці свіраны. – Ю.К.).

Паўразбураная капліца ў Татаркавічах

Стараста вярнуўся ў Мінск і там апытаў пана Яна Янішэўскага, які прысутнічаў на пахаванні Карловіча. Пан Ян сказаў, што бачыў на жалобнай цырымоніі, як нейкі Ян Тур вядзе пані Карловічаву пад руку. Калі ж Янішэўскі пачаў распытваць у людзей, ці не той гэта Тур, пра якога кажуць, што ён (усім ужо ўсё вядома! – Ю.К.) забіў Карловіча, то Тур, пачуўшы гэта, «почал лядункі робить» (збірацца) і тою ж ноччу з Мінска паехаў.

Усе паказанні запісаныя і прыкладаюцца. Пад дакументам – дзевяць пячатак і подпісы Андрэя Станкевіча, старасты, Адама Салагуба, падстарасты, Крыстафа Рэкуця, суддзі, Вомчыча Рэкуця, Пятра Казлоўскага, вознага. У завяршэнні прамовы стараста зрабіў выснову: «небожик пан Станислав Карлович с направи и ведомости жоны небожиковое Марыны Достоевское через некого-сь Тура забит». А пані Марыне і яе бацьку пану Стэфану Дастаеўскаму высланыя два «позова» ў суд (далей тэкст сапсаваны. – Ю.К.).

На судзе было заяўлена, што дазнанне («шкрутыня») на месцы праводзілася правільна. Таксама было высветлена, што да суда Крыстаф «мусел дей до сего ж часу молчати, не будучи безпечен (у бяспецы. – Рэд.) от неё ж, мачохи своеё». Акрамя таго, «она ж, Марына Достоевская, ... тестамент дей фальшывыи справила...».

Упаўнаважаны пані Марыны не пагадзіўся, маўляў, пан Крыстаф непаўналетні, і таму не можа падаваць ні на каго «позова». Ён запатрабаваў апеляцыі да Вярхоўнага трыбунала. Стараста апеляцыю адхіліў: «Апеляции допустить есми не мог».

Пані Марына не прызнала, што «Тур на дому её был», да таго ж хаўруснікаў забойцы паадсылала ў розныя месцы, «абы на неё правды не высветчыли», але ж Крыстаф з дапамогаю вознага, пасланага да яго мінскім старастам, злавіў двух з іх, што хаваліся ад правасуддзя – Якава Селівановіча і Амаліяна Гваздзевіча Прудніка.

(Заканчэнне на стар. 8)

Лесу таксама баліць

Паважаныя грамадзяне, знаходзячыся ў лесе, не забывайцеся выконваць элементарныя правілы паводзінаў і бяспекі:

* распальвайце вогнішчы толькі ў выпадку неабходнасці і ў спецыяльна адведзеных для гэтых мэтаў месцах;

* ніколі не распальвайце вогнішчы ў хвойных маладняках – гэта можа выклікаць жалхівы, верхавы пажар;

* не распальвайце вогнішчы на тарфяніках, бо торф, што тлее, вельмі цяжка патушыць, нават заліўшы яго вадой. Тленне можа ператварыцца ў тарфяны пажар, які зацягнецца на некалькі месяцаў.

Калі сыходзіце з лесу, то абавязкова патушыце вогнішча, заліце яго вадой і засыпце глебай, каб спыніць тленне.

Не пакідайце без увагі ачагі пажару, прымайце

неабходныя меры па іх ліквідацыі: акупанне і інш. Калі вы не здольныя самастойна патушыць агонь, тэрмінова паведаміце пра гэта ў бліжэйшы сельскі Савет, лясніцтва, раённы аддзел па надзвычайных сітуацыях, у таварыства паляўнічых і рыбаловаў, у раённую інспекцыю прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя.

Памятайце, што выпальванне сухой расліннасці, а таксама іржышча і пажніўных рэшткаў на палях, пашах, лясных палянах, каля дарог, у населеных пунктах, або непрыняцце мераў па іх тушэнні накладвае адміністрацыйную ці крымінальную адказнасць.

Выпальваючы расліннасць, мы разбураем прыроду і аддаем на пагібель дом, дзе жывём!

**Вольга ЦЫНКЕВІЧ,
інспектар ЦРАНСг. Мінска**

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 7)

На допыце Якаў паказаў, што Ян Тур жыў у яго два тыдні, з панскага двара яму прыносілі ежу – іншы раз прыносіла сястра пані Марыны, Раіна Дастаеўская, а калі яму трэба было пагуляць, ён апраўнаў сярмягу і абуваў лапці. А пры сябе Ян меў «ручніцу і шаблю». У час забойства пана Тура на гумне не было.

Таксама прад'яўляюцца паказанні пана Мікалая Глебавіча з Дуброўны, падстоля Вялікага Княства Літоўскага, дадзеныя 26 лістапада 1606 года. Пан Глебавіч быў вінен Карловічу і да аддачы доўгу перадаў яму «в держанье» маёнтак Ілю ў Мінскім павеце.

Крыстафу было паказанае завяшчанне Карловіча, і той сцвярджае, што яно фальшывае, пісанае рукой Раіны Дастаеўскай, сястры Марыны, а сам Крыстаф у той час, калі нібыта быў складзены дакумент, ездзіў з бацькам у Вільню. Крыстаф прад'явіў суду паперы, пісаная бацькам, а таксама лісты Р. Дастаеўскай для параўнання почыркаў.

Старыя могілкі ў Свіслачы

Больш за тое, «шкрутыня» паказала, што пані Марына раней, яшчэ «за жывота маткі своее о здоровье его (свайго мужа) через чары старалася» (абвінавачванне ў вядзьмарстве – адно з самых страшных у той час. – Ю.К.).

Тур не прыведзены на суд, таму ягоная справа павінна перадацца каралю, а за «самый учынок» ён варты смерці «на горло» (праз павешанне. – Ю.К.). «Фальшивый тестамент» павінен быць «скасаваны», а ўсю маёмасць трэба перадаць Крыстафу Карловічу, як і апеку над «недорослыми» дзецьмі, бо ён застаецца старэйшым.

Прамова прадстаўніка Крыстафа.

На судзе бок пані Марыны настойваў на тым, што невядома, хто забіў Карловіча, але следства ясна паказала, што яго забіў Тур, які хаваўся ў Якава Селівановіча на загад пана. А ліст, падпісаны зямлямі ваяводства Мінскага, што яны, быццам бы, прысутнічалі на копах – няправільны. Згаданыя шэсць чалавек «не есть соседи околичные», а адны – баяры (цікавая акалічнасць: адны і тыя ж людзі названыя ў адным дакуменце і «шляхцічамі», і «зямлямі», і «баярамі»; гэта прыклад таго, што сапраўдных феадальных адносін і адназначнай тэрміналогіі, з імі звязанай, у ВКЛ і Рэчы Паспалітай не склалася амаль да канца існавання. – Ю.К.) Волменскія, а іншыя – Старынскія, і жывуць яны за 30 міляў ад Татаркавічаў, і на копах яны не былі, інакш даслалі б у Мінск уласнасныя даклады за той жа датай, калі яны былі на копах, і копаў ніякіх не было – няхай гэта пацвердзяць возныя павета Мінскага.

Возныя паўсталі перад судом і казалі, што на іншых копах, акрамя той, на якой быў і пан стараста, не былі.

На другі дзень перад судом зноў сталі абодва бакі.

У сваёй прамове пан стараста паўтарыў усе акалічнасці справы, а потым зачытаў рашэнне суда: Марына Дастаеўская і Якаў Селівановіч «на горле смерцю ганебною скараны быти мають», на Тура адпраўляецца папера да караля. Што ж тычыцца фальшывага дакумента, то па ім бок мачахі выклікаў пана старасту на суд Вярхоўнага трыбунала, і гэтая справа адкладзеная.

Акрамя таго, пані Марына падала апеляцыю ў Вярхоўны трыбунал, а да яго рашэння была ўзятая на парукі панам Іванам Быкоўскім і панам Марцінам Валадкевічам.

Рашэнне трыбунала невядомае.

Якаў Селівановіч падаць апеляцыю ў трыбунал не мог і быў пакараны.

Такі востры трыумф правасуддзя.

г. Асіповічы

Май

11 – Тычына Анатоль Мікалаевіч (1897, Літва – 1986), беларускі графік, адзін з заснавальнікаў беларускай кніжнай графікі – 115 гадоў з дня нараджэння.

12 – Бароўскі Анатоль Мікалаевіч (1942, Мазырскі р-н), пісьменнік – 70 гадоў з дня нараджэння.

13 – Пепельман Матэвус Даніэль (1662–1736), нямецкі архітэктар, па праекце якога пабудаваны Гродзенскі каралеўскі палац (Новы замак) – 350 гадоў з дня нараджэння.

14 – Жыновіч Іосіф Іосіфавіч (сапр. Жыдовіч; 1907–1974), цымбаліст, дырыжор, кампазітар, педагог, народны артыст Беларусі, народны артыст СССР – 105 гадоў з дня нараджэння.

15 – Галубок Уладзіслаў (сапр. Уладзіслаў Іосіфавіч Голуб; 1882, Баранавіцкі р-н – 1937), драматург, рэжысёр, акцёр, тэатральны дзеяч, першы народны артыст Беларусі – 130 гадоў з дня нараджэння.

15 – Іверс Анатоль (сапр. Іван Дарафеевіч Міско; 1912, Слоніўскі р-н – 1999), паэт, дзеяч рэвалюцыйнага руху ў Заходняй Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

15 – Васілеўскі Пётр Савельевіч (1922, Клімавіцкі р-н – 2002), пісьменнік, драматург, кінарэжысёр, сцэнарыст – 90 гадоў з дня нараджэння.

Беларускія жарты

– Якія былі апошнія словы вашага мужа?
– Выбачайце, пане суддзя, але мой муж ніколі не меў апошняга слова.

У судзе.
– Чаго ты прыйшоў сюды з калом?
– Мне адвакат загадаў, каб я забраў у суд «срэдства сваёй абароны».

Хоць мовы не забыўся, а то Зоська пабыла з месяцаў у горадзе, прыехала, то ўжо не кажа гузік, а пугавіца.

Раз у малой дзяўчынкі пыталіся:

– Ці доўга Адам і Ева жылі ў раі?
– Пакуль яблык не паспелі, – кажа яна.

– Чаму злачынцаў, пакараных смерцю, называем беднымі грэшнікамі? – пытаецца ксёндз з малага Янкі.
– Бо... бо багатых грэшнікаў смерцю не караюць.

Малы Янка быў у гасцях у цёткі. Яна яго частавала кіслымі гуркамі, якія яму вельмі спадабаліся.
– А ці ў вашым агародзе растуць гуркі? – пытае цётка.
– Растуць, але не кіслыя.

Малая краязнаўчая
ЭНЦЫКЛАПЕДЫЯ

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

«МАЛАДАЯ БЕЛАРУСЬ» – літаратурна-мастацкі альманах. Выдаваўся ў 1912–1913 гг. беларускай выдавецкай суполкай «Загляне сонца і ў наша аконца» ў Пецярбургу на беларускай мове. Уздымаў пытанні грамадскага і культурнага жыцця Беларусі. Выдавецкая суполка на старонках альманаха інфармавала пра сваю дзейнасць і выхад новых кніг.

МАЛАДЗЕЧНА – горад, цэнтр раёна ў Мінскай вобласці, на р. Уша. За 68 км на паўночны захад ад Мінска. Узел чыгунак на Мінск, Полацк, Вільню, Ліду і аўтадарог на Мінск, Вільню.

Землі сённяшняй Маладзечаншчыны знаходзяцца на ўзмежжы тэрыторыі, якая стала ядром Вялікага Княства Літоўскага. Вядомае з 16 снежня 1388 г., калі згадваецца ў прысяжным лісце князя Ноўгарад-Северскага княства Дзмітрыя Карыбута вялікаму князю Ягайлу. Назва горада паводле адной з версій паходзіць ад р. Маладачанкі, прытока р. Ушы. З 1413 г. – у Віленскім ваяводстве; з канца XVI ст. мястэчка ў Менскім павеце. Маладзечна належала магнатам Заслаўскім, Мсціслаўскім, Сангушкам, Агінскім і інш.

У XV ст. на правым дрыгвяністым беразе р. Ушы пры зліцці з ёю р. Маладачанкі пабудаваны Маладзечанскі замак, які неаднаразова цягнуў ад пажараў (1519 (двойчы), 1533), а ў канцы XVIII ст. быў каңчаткова зруйнаваны. Бярвеннем быў вымашчаны прамавугольны ўчастак (120x80 м) са скругленай усходняй часткай і насыпаная пляцоўка вышыняю каля 4 м са жвіру і пяску. Замчышча было абнесенае глініста-пячанымі валамі (вышыняю да 3,5 м). У XVII ст. тры вонкавыя вуглы замка былі ўмацаваныя бас-

Праваслаўная капліца (фота за 1939 г.; не збераглася)

тыёнамі галандскага тыпу. Ва ўсходняй частцы дзядзінца знаходзіліся мураваны палац, драўляныя жыллыя і гаспадарчыя пабудовы. Ёсць меркаванне, што Карл XII пад час Паўночнай вайны пабыў у Маладзечанскім замку. У XVIII ст. замак быў рэканструяваны яго ўладальнікамі Агінскімі пад свецкі палац. Замак не збыраўся.

У час Лівонскай вайны 1558–1583 гг. у Маладзечне ў 1567 г. праходзілі перамовы паміж прадстаўнікамі Польшчы і ВКЛ наконт заключэння дзяржаўнай уніі (падпісанне яе адбылося на Люблінскім сейме ў 1569 г.).

Паводле інвентару 1623 г. Маладзечна, якое ў той час уваходзіла ў склад Менскага ваяводства, мела сем вуліцаў: Вялікую Замкавую, Малую Замкавую, Менскую, Агароднічую, Рынкавую, Лебедзеўскую, Цюкомскую. Тады меліся дзве рудні, два тартакі. Жылы тут больш за тысячу чалавек. Жыхары займаліся земляробствам, рыбалоўствам і бортніцтвам.

(Заканчэнне артыкула ў наступным нумары)